

AMIR TEMURNING DAVLAT BOSHQARUVI FAOLIYATIDA QO'LLAGAN TADBIRLARI VA UNING OLIMLAR TOMONIDAN O'RGANILISHI

Xolmatov Muhammadjon Murodjon o'g'li
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti
Ilmiy rahbar: Ilmurodova Feruza Shakirovna

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Buyuk temuriylar davlatiga asos solgan o'z davrida dunyoni larzaga keltirgan sohibqiron Amir Temurning shaxsiyati haqida tadqiqot olib borgan olimlar, uningboshqa hukmdorlardan ajralib turadigan hislatlari, davlatni boshqarish ko'nikmalari, davlat boshqaruvida qanday tadbirlar qo'llaganligi hamda qanday mezon va talablarga tayanganligi haqida so'z boradi.

KIRISH

Jahonda Buyuk sohibqiron haqida eshitmagan, o'qimagan, va uning shaxsiyatiga qiziqmagan tarixchi olimlar va tadqiqotchi professorlar bo'lmasa kerak. Biz ham mana shu g'oya asosida buyuk bobokalonimizni davlat boshqaruvi, uning siyosati, taxtga kelishiga hamda jahonda yirik davlat tuzishiga sabab bo'lga omillarga to'xtalib o'tamiz. Dhu o'rinda Mamlakatimizning birinchi prezidanti Islom Karimovning quyidagi so'zlarini eslab o'tamiz. "Bu siymo mard, tanti, halol va g'ayratli xalqimizni birlashtirishda, jipslashtirishda, imon-oqibatli bo'lishda, qudratli kelajagimizni qurishda bizga yangiyangi kuchquvvat va shijoat bag'ishlaydi." Xalqaro YUNESKO tashkiloti munosabati bilan 1996-yil Toshkent, Samarqand va xorijiy mamlakatlarda Amir Temur tavalludining 660 yilligi keng miqyosda nishonlandi va shu yili O'zbekistonda "Amir Temur yili" deb nomlandi.

ASOSIY QISM.

XV asr o'rtalarida O'rta Osiyo buyuk temuriylar imperiyasiga asos solgan, jahon tarixiga buyuk sarkarda va mohir iste'dodli davlat arbobi sifatida kirib kelgan Sharqda "Buyuk Jahongir" G'arbda esa "Tamurlang" nomi bilan mashhur bo'lgan Amir Temur Ko'ragoniyning ijtimoiy-siyosiy faolligi, zafarli harbiy yurishlari, uning madaniy, siyosiy, axloqiy qarashlari haqida ko'p asrlar davomida dunyoning ko'plab olimlari tomonidan o'nlab asarlar yaratilgan. Ana shunday ilmiy-tarixiy asarlar qatorida Sohibqiron (Amir Temur)ning arab tarixchisi Ibn Arabshoh, Ispaniyaning Temur saroyidagi elchisi Rui Gonsales de Klavixo, Zahiriddin Muhammad Bobur, venger sharqshunosi Herman Vamberi, rus olimlari – V.Bartold, A.A Semenov, fransuz tarixchi-olimlari - Dyū Sajksye. L. Lyangle, nemis olimlari - G. Veber, F. Shlosser va

boshqa o'nlab tadqiqotchilarning ishlarini ko'rsatish mumkin¹. Amir Temur davlatni boshqarishda taqvo, adolat, tadbirkorlik, mehr-oqibat, qattiqqo'llik kabi fazilatlarga ega bo'lishni zarur deb hisoblagan. Hukmdor olim-u ulamolarning, pok niyatli mard kishilarning maslahati va kengashi, o'zining tadbirkorligi, xushyorligi bilan bu fazilatlarga erisha oladi. U saltanat ishlarida to'rt narsa: 1. Kengash, 2. Mashvarat (maslahat), 3. Qat'iy qaror, tadbirkorlik va xushyorlik; 4. Ehtiyotkorlikka tayanishni maslahat berdi. Shunday ekan deb nasihat qiladi ulug' sohibqiron, saltanatni boshqarishda mashvarat-u nasihat va tadbirkorlik bilan ish yuriting oxir oqibat nadomat chekib, pushaymon bo'lmaysan. Mening tajribamga ko'ra, bir tadbirkor, mard va jasur, qat'iyatli, tashabbuskor va shijoat sohibi ming-minglab tadbirsiz va loqayd kishilardan afzaldir. U aqli raso va xushyor odamlardan tadbir so'rab, ularning fikrini bilishga chaqirdi. O'ziga xos vatanparvarlik hissiyotlari bilan ruhlangan, ijtimoiy-sotsial voqealarni o'ziga xos tarzda anglagan tadbirkor Amir Temur 25 yoshida Shahrisabzga hokim bo'ldi. U shu lavozimga yetib kelguniga qadar qanday mashaqqatlarni boshidan kechirgan edi va bunday vaziyatda qanday tadbirlar qo'llagan edi.

Amir Temurning ruhiy-ma'naviy murabbiylari, pirlarining nomlari tarixda ma'lum. Ulardan birinchisi Shayx Shamsuddin Kulol bo'lib, uning huzuriga Amir Temur birinchi bo'lib kelgani haqidagi ma'lumotlar saqlanib qolgan. O'spirin Temur shayx huzuriga choponda keladi. Bu vaqtda shayx atrofidagi darveshlar bilan zikr aytar edi. Temur sabr bilan zikr tugashini kutadi. Nihoyat, zikr tugab, shayx uning oldiga kelganida, Temur tiz cho'kib, peshonasini oyog'iga qo'yib, qo'lidan o'pdi. Keyin shayx darveshlar bilan birga Amir Temurga duo qiladi. Keyinchalik Amir Temur bu duoni o'zining muvaffaqiyatiga sabab deb bilgan. Bu davrda uning yonida do'stlari ham dushmanlari ham bo'lgan bo'lishi mumkin. O'zi bu haqida to'xtalib o'tar ekan "Tajribamdan bildimki, sodiq va vafodor do'st ulkim do'stidan ranjmaydi, do'stining dushmanini o'ziga dushman deb biladi². Kerak bo'lsa do'sti uchun jonini ayamaydi. Shundayki, aksariyat amirlarimdan biri menga joni bilan hamroh bo'lishsa, ulardan hech narsani ayamadim. Bir paytlar uning yaqini bo'lgan Amir Husaynning ochko'zligi, qo'rqqoligi, irodasizligi Amir Temur xususiyatlariga butunlay zid bo'lib, bu ikki shaxs o'rtasida adovat devorini ko'tardi. O'sha 1366-yilning oxirida Temurning xotini, Amir Husaynning singlisi O'ljay Turkon vafot etadi. Shundan so'ng ikki amir o'rtasidagi qarindoshlik munosabatlari buzilib, faqat adovat qoladi. Balxda bo'lib o'tgan qurultoy Amir Temurni Movarounnahrning yagona podshosi etib sayladi va bu

¹ Amir Temur jahon tarixida "SHARQ" nashriyoti Toshkent 2001 59-bet.

² Temur tuzuklari A. Temur "G'. Gulom" nashriyoti. 1991

mamlakatda uzoq vaqtdan beri orzu qilingan tinchlik, barqarorlik va tartib o'rnatish imkonini berdi.

Davlat bo'shquaruvida Allohning dinini va Muhammad Mustafoning shariatini dunyoga targ'ib qilib, islom dinini hamma joyda va har doim mustahkamlaydi. Kimning aqlini, kuch-qudratini, jasoratini sinab ko'rsa, boshqalardan ustunligini bilsa, uni ta'lim tarbiyasiga olib, amirlik darajasiga ko'taradi. Keyin xizmatiga yarasha martabasini ko'tarib oshirib beradi. Amir Temur ijtimoiy guruhlarining har biri bilan o'ziga xos munosabat va munosabat o'rnatgan. U ijtimoiy guruhlarining o'zni va vazifalarini aniq belgilab berdi, ularning imkoniyatlari va mahoratlarini hisobga olgan holda siyosat olib bordi. Bu holatlar sohibqironning siyosiy mahoratidan darak beradi. Ulug' bobomizning eng muhim fazilatlaridan biri shundaki, u bundan olti asr avval manfaatli davlatlararo hamkorlikni rivojlantirish, uzoq va yaqin xalqlar o'rtasidagi do'stlik va hamjihatlik rishtalarini mustahkamlash mamlakatimizning yorqin istiqbollari ta'minlashda muhim omil bo'lishini chuqur anglagan. uning shohligidan. Shuning uchun u Yevropa va Osiyoni bog'lash uchun xizmat qilgan buyuk ishlarni amalga oshirdi. Bir tomondan - Xitoy, Hindiston, ikkinchi tomondan - Fransiya, Ispaniya, Angliya va boshqa davlatlar va bu munosabatlarni mustahkamlashga harakat qildilar. Mamlakatimiz olimlari va xorijlik mutaxassislar tomonidan ilmiy asosda e'tirof etilganidek, Amir Temur o'z davrining eng mohir diplomati sifatida tarixda chuqur iz qoldirdi. Sohibqiron buyuk davlat arbobi sifatida o'z maqsadlariga erishish uchun tinch diplomatiya va harbiy chora-tadbirlarni mahorat bilan uyg'unlashtirdi. Amir Temur barpo etgan buyuk saltanat nafaqat qo'shni davlatlar va ularning podshohlarini, balki uzoq o'lkalar hukmdorlarini ham o'ziga tortdi. Tarixiy hujjatlariga ko'ra, XIV asrning 70-yillaridan boshlab Yevropa davlatlari vakillari Movarounnahrda kelib, bu yerdagi yangi, mustaqil davlatning qudrati va salohiyati bilan jiddiy qiziqib qolishgan. Sohibqiron, o'z navbatida, o'sha davrning deyarli barcha yirik davlatlari va ularning hukmdorlari bilan, ayniqsa, qudratli saltanat tashkil topgandan keyin faol diplomatik aloqalar o'rnatgan. Turli mamlakatlarga elchilarini yuborgan, unga yuborilgan xorijiy elchilarni ham qabul qilgan. Amir Temur diplomatiyasining o'ziga xos jihatlaridan biri shundaki, u o'zining barcha murojaatlarida, hatto qattiq talab tarzida yozgan xatlarida ham Sharq diplomatiyasi odobiga amal qilgan. O'sha davrlardan meros qolgan tarixiy maktublardan bilish qiyin emaski, Sohibqiron hamisha ba'zi mamlakatlar hukmdorlari nomiga qo'pol, ayrim hollarda g'azab va nodonlik bilan javob bergan, o'z fikrini hamisha aniq va xushmuomalalik bilan bildirgan.

Amir Temurning Fransiya qiroli Karl VI ga yo'llagan maktubida quyidagi so'zlar bor: "Tinchlik va tinchlikni e'lon qilaman!". Bu aniq tasdiqlangan. Amir Temurning dargoh faoliyatini boshqarish, odamlardan unumli foydalanish, ularni o'z atrofiga to'plash, katta-kichik tadbirlarni tashkil etish yo'lini "Qoidalar"dagi bayonlardan yaqqol ko'rish mumkin. Jumladan, Sohibqiron shunday yozgan edi:

“Men tushundimki, saltanat ishlarining to‘qqiz foizi kengash, tadbir va maslahatlar bilan, qolgan qismi esa qilich bilan bajariladi”. To‘g‘ri ish bilan katta qo‘shinning qilichi zaif bo‘lgan har qanday davlatning darvozasini ochib, katta qo‘shinni mag‘lub etish mumkin, degan (O‘z tajribamga ko‘ra, qat‘iyatli, tashabbuskor, ogoh, jangovar, shijoatli, shijoatli odam ming beparvo, beparvo odamdan afzaldir. Chunki bir tajribali odam minglab odamlarga ishga buyuradi... Shuningdek, o‘z tajribamga ko‘ra, ishning qanday tugashi taqdir pardasi ortiga yashiringan bo‘lsa-da, aqli raso va hushyor odam maslahatga, harakatga, kengashga tayanishi kerak. Shuning uchun payg‘ambarimiz Muhammad sollallohu alayhi vasallam aytganlaridek, har qanday ishni boshlaganimda avvalo yaxshilab o‘ylab, (qo‘mondonlarim bilan) maslahatlashardim. Maslahatchilar, maslahatchilar yig‘ilganda, oldimizda turgan ishning ijobiy va salbiy tomonlari, ijobiy va salbiy tomonlari, buni qilish yoki qilmaslik haqida fikr-mulohazalarini so‘rardim. Ularning so‘zlarini tinglab, ishning har ikki tomonini ko‘rib chiqdim, ijobiy va salbiy tomonlarini o‘ylab ko‘rdim. Men uning xavfli tomonlariga ko‘proq e‘tibor qaratdim. Har qanday ishda ikkita tavakkal bo‘lsa, men uni bajarishdan bosh tortib, bitta xavfli ishni tanlagan bo‘lardim... Bir ishni boshlashdan oldin undan chiqish yo‘llarini rejalashtirardim. Men buni to‘g‘ri harakat, qat‘iyat, samimiyat va sabr-toqat bilan, kelajakka sinchkovlik bilan qarab, o‘ylagan holda oxiriga yetkazgan bo‘lardim”.

XULOSA

Binobarin, Amir Temurning harbiy siyosati, birinchi navbatda, davlatni mustahkamlash, uni xavf-xatarlardan himoya qilishga qaratilgan bo‘lib, bu siyosatni puxtalik bilan amalga oshirishda Sohibqiron iqtisodiy, texnik, ilmiy (mamlakatlar, shaharlar, yo‘llar, xalqlar, dushman qo‘shinlarini o‘rganish, xudojo‘ylik, xudojo‘ylik, xudojo‘ylik, xudojo‘ylik va xudolarni o‘rganish, o‘rganish, qo‘lga kiritish kabilardan) foydalangan. tabiiy-iqlim sharoitlari va boshqalar) masalalari, tashkiliy jihatlariga katta e‘tibor berdi. Shu tariqa uni harbiy san‘at bobida cho‘qqiga olib chiqdi. Shunday qilib, Amir Temur davridagi davlat boshqaruvi, qonunchilik, harbiy san‘at masalalari yuzasidan fikr-mulohazalarini bildirdik. Bu sohalarda amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar bir maqsad – davlatni qudratli, jamiyatni esa qobiliyatli qilishga qaratilganini unutmaslik biz uchun nihoyatda muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati :

1. Amir Temur jahon tarixida “SHARQ” nashriyoti Toshkent 2001.
2. Temur tuzuklari A. Temur “G‘. Gulom” nashriyoti. 1991
3. Ali Muhammad. Amir Temur solnomasi. -:Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2008.
4. “Amir Temur va uning Jahon tarixidagi o‘rni” mavzusidagi xalqaro konferensiya tezislari.- T.:O‘zbekiston , 1996.
5. Bahodir Ermatov. Amir Temur G‘arbiy Yevrova adiblari nigohida.-T.:Navro‘z , 2019
6. www.ziyouz.com